

Оксана Володимирівна Шевчишена,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА

Стаття присвячена теоретичному аналізу психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога. Розроблено модель психолого-педагогічного забезпечення професійного зростання вчителя, яка спрямовує його на раціональне та продуктивне використання своїх професійних можливостей відповідно до потреб і вимог сучасної школи та соціуму.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід професійного зростання педагога, творча діяльність вчителя, професійні можливості педагога, саморозвиток вчителя.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни, які сьогодні відбуваються в освіті, стосуються не лише учнівської аудиторії, але й педагогічних працівників. У Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійне вдосконалення є важливою умовою модернізації освіти. Нові пріоритети і соціокультурні цінності, які зумовлені інтеграційними зусиллями освітніх систем країн Європейської спільноти, вимагають оновлення змістового навантаження, форм та методів педагогічної взаємодії. Сьогодення вимагає від вчителя гнучкості, мобільності, творчих якостей, навичок швидкого опрацювання інформації, яка невпинно зростає. Вчитель “нового” типу повинен відзначатися різнобічною компетентністю й опанувати сучасні освітні технології. Сучасна школа потребує педагога, який удосконалював би зміст своєї діяльності відповідно до вимог часу та світових стандартів. Сучасній школі потрібен учитель, який є самодостатньою особистістю, взірцем високої

духовної і педагогічної культури, прагне до професійного розвитку та творчої самореалізації.

Оскільки від професійного зростання педагога залежить якість освіти підростаючого покоління, то прагнення вчителя до самоосвітньої діяльності і саморозвитку має стати його внутрішньою потребою. Однак діяльність сучасного педагога перенасичена різноманітними стресогенами, до яких можна віднести інтелектуальне напруження, невпевненість у завтрашньому дні, невідповідність результатів продуктивності професійної діяльності матеріальному стимулюванню і соціальній оцінці, низький авторитет вчителя в суспільстві, відсутність належних умов у навчальному закладі, виконання педагогом невластивих йому функцій, авторитаризм з боку керівництва. Наявність подібних стресових чинників призводить значною мірою до розвитку заниженої самооцінки вчителя, невпевненості в собі, до появи механізмів психологічного захисту, самоізоляції, відсутності активної життєвої позиції.

Подібні стани, у свою чергу, є дестабілізуючим чинником на шляху до професійного збагачення та вдосконалення вчителя. Лише впевнений в своїх можливостях, наділений повноцінним статусом у колективі педагог здатний досягати високого рівня професіоналізму і здатності до творчої професійної діяльності. Вчитель повинен відзначатися відповідним рівнем готовності до самостійної роботи над собою та до професійного самовдосконалення впродовж всієї його педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема психолого-педагогічного супроводу педагога була предметом дослідження багатьох вітчизняних сучасних науковців (Е. С. Барбіної [1], Г. К. Бриля, Е. А. Унтілової [2; 8], О. А. Васильєвої [3], Н. І. Міцкевич[4], В. О. Савицької [5], Т. І. Сущенко [6], Л. О. Сущенко [7], І. М. Цимбалюка [9] та ін.).

Метою статті є: 1) здійснити науково-психологічний аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога; 2) розробити якісну модель психолого-

педагогічного забезпечення професійного зростання педагога і простежити її значення в контексті розвитку професіоналізму вчителя; 3) виокремити умови, які сприяють творчій самореалізації педагога; запропонувати форми та методи розвитку творчої діяльності вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Науково-психологічний аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога свідчить, що вчені сходяться на думці, що гнучка динаміка шкільної освіти спонукає по-новому розглянути проблему професійної діяльності вчителя. Науковці переконані, що необхідно робити основний акцент не на застосуванні окремих інноваційних та особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, а на формуванні психологічної готовності до їх застосування. Тому професійна гнучкість і позитивна сприйнятливість педагогом нового виступають не просто в якості індивідуальних особливостей вчителя, а й в якості вмінь, які підлягають формуванню. Відповідно, за переконаннями авторів, *заходи психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога повинні бути спрямовані на усунення об'єктивних і суб'єктивних перешкод на шляху до професійного вдосконалення вчителя.*

Л. О. Сущенко серед багатьох об'єктивних чинників, що впливають на професійне зростання вчителя, виокремлює ті, які стосуються мотиваційно-цільової обізнаності, професійної компетентності, процесуально-діяльнісної готовності, ініціативності у здійсненні професійного самовдосконалення, творчого клімату спілкування, інноваційної поведінки [7]. На думку автора, в умовах сучасного соціуму багатьом педагогам не вистачає таких якостей, як моральна стійкість, психологічна та соціальна готовність жити і працювати в нових умовах, гідно виходити з незвичайних та складних ситуацій [7]. Автор переконаний, що становлення індивіда відбувається в умовах, коли природний потяг до самоствердження й успіху наштовхується на конкуренцію, яка постійно зростає, підвищуються вимоги до особистості на ринку праці [7]. Тому, на думку науковця, потрібен інший набір особистісних якостей, що

надавав би людині змогу успішно інтегруватися в складному соціальному середовищі: здатність до швидкого освоєння нового, гнучкість, динаміка, мобільність, вміння діяти методом “спроб і помилок” [7].

Тому Л. О. Сущенко вважає, що одним із пріоритетних напрямків системи освіти є стимулювання розвитку креативної особистості, професійного самовдосконалення вчителів та спонукання їх до управління власною самостійною діяльністю [7]. Цілеспрямоване й ефективне вирішення зазначених завдань стає можливим лише за умови забезпечення позитивної мотивації до процесу професійного самовдосконалення, опанування знань і навичок професійного самовдосконалення, набуття вчителями досвіду інноваційної педагогічної діяльності, забезпечення наступності професійного самовдосконалення вчителя в міжкурсовий період [7].

Подібної точки зору дотримується О. В. Савицька. Дослідниця результат психологічного супроводу вбачає в повноцінній реалізації психологічного потенціалу особистості, у формуванні психологічної компетентності щодо здійснення вибору та подолання труднощів професійного життя [5]. Автор переконаний, що потреба у психологічному супроводі як специфічній технології особливо зростає у ті вікові періоди, які пов'язані зі зміною соціальної позиції, перебудовою способу життя і діяльності, а також у кризові періоди розвитку [5]. Дослідниця вважає, що в ці періоди технологія психологічного супроводу запускає механізми саморозвитку, активізує власні ресурси, розкриває перспективи особистісного зростання [5].

Аналіз підходів О. В. Савицької щодо психологічного супроводу професійного навчання надає змогу нам вважати, що психолого-педагогічний супровід професійного зростання педагога сприяє зміцненню його професійного “Я” та розвитку здатності відчувати себе в ролі повноцінного зрілого суб'єкта свого професійного життя впродовж усього професіоналізму.

Г. К. Бриль та Е. А. Унтілова акцентують увагу на системі підвищення кваліфікації вчителів обласного рівня. На думку авторів, система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів здатна забезпечувати працівників освіти

необхідними знаннями і вміннями, які сприяють їх професійному зростанню. Однак у змістовному й організаційному плані система підвищення кваліфікації не завжди може відповідати вимогам освіти [2]. Тому науковці висувають такі вимоги до модернізації перепідготовки вчителів:

- 1) розробка технологій саморозвитку, самоосвіти, самоорганізації та самоактуалізації;
- 2) конкретизація мети, змісту, методів, форм, засобів перепідготовки вчителів з урахуванням особистісно значущих орієнтирів;
- 3) урахування індивідуального і професійного досвіду кожного педагога;
- 4) орієнтація перепідготовки вчителя на навчання прийомів саморегуляції, рефлексії, самоаналізу педагогічної діяльності та комунікативних умінь і навичок [2].

Проаналізувавши публікації зазначених авторів, під **психолого-педагогічним супроводом професійного зростання педагога** надалі будемо розуміти *цілісну систему організаційних та психолого-педагогічних заходів, технологій та процедур, які спрямовані на допомогу педагогічним працівникам у подоланні труднощів впродовж професійної діяльності; розвиток особистісних якостей і психологічної готовності вчителя до творчої самореалізації.*

За основу ми приймаємо положення, згідно з яким забезпечення психологічної допомоги педагогічним працівникам повинно здійснюватись крізь призму поширення психологічних знань, надання висококваліфікованих консультацій, корекційних заходів на рівні шкільної психологічної служби, адміністрації навчальних закладів, методичних кабінетів та на обласному рівні. Відтак, основними завданнями психолого-педагогічного супроводу професійного зростання вчителя повинні стати:

- сприяння повноцінному професійному розвитку педагогів та їх адаптації до освітніх вимог;
- забезпечення умов для формування мотивації у вчителів до самоосвіти і саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації;

– формування у вчителів стійкої потреби у психологічних знаннях і розвитку вмінь їх застосовувати на практиці;

– формування у педагогів компетентності щодо застосування особистісно-орієнтованих технологій у педагогічній взаємодії;

– залучення вчителів до інтерактивної взаємодії з метою розвитку особистісних якостей, які б сприяли творчій самореалізації педагога.

Реалізація цих завдань є можливою через застосування таких індивідуальних та групових форм роботи, як сеанси психоконсультації, організація круглих столів і диспутів, психолого-педагогічних семінарів для педагогів, тренінгів для вчителів з розвитку саногенного та творчого мислення, а також позитивної “Я-концепції” фахівця.

Як відомо, формування психологічної готовності вчителя до творчої самореалізації передбачає зміни професійного мислення. Однак досить часто характер мислення досвідченого вчителя відзначається достатньою стійкістю. Тому його корекція може бути ускладнена через певні суб’єктивні особливості й об’єктивні передумови (відсутність прагнення до розвитку культури саморефлексії, небажання прислухатися до іншої думки, неадекватна самооцінка вчителя, амбітні риси характеру, тривалий стаж роботи). Тому важливу роль у корекції стійких усталок і стереотипного мислення вчителів відіграє психологічна служба навчальних закладів. Саме вона покликана вирішувати завдання психологізації освітнього простору, адаптувати наукові психологічні знання до потреб педагогічних працівників шляхом просвіти й активного соціально-психологічного навчання.

У свою чергу, адміністрація навчальних закладів і методичні кабінети повинні створювати умови для психологічної підтримки педагога під час адаптації до умов роботи та вимог сучасності, надавати допомогу вчителям у можливостях зрозуміти свої сильні сторони й обмеження (анкетування і тестування за бажанням), у вирішенні особистих та професійних проблем, надавати рекомендації педагогам, ураховуючи при цьому їх індивідуально-психологічні особливості.

Оскільки діяльність педагога диктує необхідність поповнення його знань професійними технологіями, які сприяють його успішному управлінню процесом навчання і виховання особистості учнів, то реформування освітньої системи в Україні неможлива без проведення нових досліджень у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Тому відповідальною особою за результати психолого-педагогічного супроводу професійного зростання вчителя вважається також особистість викладача. Саме від його морально-психологічних та етичних якостей, обізнаності, компетентності і креативності залежить якість професійного вдосконалення вчителя. Система психолого-педагогічних знань, умінь та навичок викладача надає змогу напрацювати змістовний компонент психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога.

Цей аспект психолого-педагогічного супроводу може включати в себе компетентнісний підхід вчителя (компетентність у галузі навчальних предметів, методична компетентність у галузі засобів формування знань, умінь і навичок учнів, психолого-педагогічна, аутопсихологічна компетентність, диференціально-психологічна компетентність у сфері здібностей, мотивів та спрямованості школярів, діагностична, комунікативна, управлінська, дослідницька, загальнокультурна, соціальна й особистісна компетентність) і здатність педагога до самоосвіти в контексті перспективних напрямків перетворення школи та соціуму. Самоосвіту, у свою чергу, ми розглядаємо як інтегральне поняття, що містить у собі як предметну, методичну, так і психолого-педагогічну самоосвіту, які, звичайно, взаємопов'язані між собою.

Варто зазначити, що ефективність психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога залежить від трьох чинників, а саме:

1) залучення висококваліфікованих психологів, керівників, методистів, викладачів; їх готовність до використання можливостей психолого-педагогічного супроводу професійного зростання вчителя як на рівні навчальних закладів, так і на рівні перепідготовки педагогічних кадрів;

2) забезпечення відповідної матеріально-технічної бази;

3) систематичність психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога та інтеграція зусиль і можливостей усіх учасників цього процесу.

Систематичність та наступність психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога забезпечують такі форми роботи, як семінари, круглі столи, конференції з обміну досвідом. Предметом обговорення можуть бути проблеми розвитку креативності педагога, упровадження нових ефективних технологій у навчально-виховний процес, розвиток діагностичної компетентності педагога, формування професійної “Я-концепції” вчителя, аутогенне тренування та його застосування в процесі самовдосконалення педагога, використання інноваційних технологій у навчальному процесі. Важливо, щоб психолого-педагогічний супровід професійного зростання вчителя діяв не лише за принципом розвитку професійної майстерності педагога, а й за принципом попередження проблем особистісного розвитку.

В умовах динамічного оновлення педагогічного колективу професійна адаптація молодого вчителя є однією з домінуючих проблем для сучасної школи. Порушення професійної адаптації молодого педагога значною мірою може бути зумовлено недостатньою сформованістю професійно важливих властивостей особистості (емпатія, комунікативність, педагогічна рефлексія та позитивне мислення). Найбільшою ефективністю у формуванні адаптивних можливостей молодого вчителя відзначаються тренінги, які спрямовані на розвиток активності, ініціативності, цілеспрямованості і наполегливості, комунікативності, саногенного мислення, емпатії та культури самоаналізу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми, розробка і забезпечення цілісної системи психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога, на нашу думку, сприяє становленню та розвитку професіоналізму вчителя. Педагог, який відзначається високим рівнем професіоналізму, утверджує себе над професією, задоволений нею, вирішує завдання навчання і виховання, орієнтуючись на передовий досвід та досягнення сучасної психології і педагогіки, готовий до безперервної освіти та

накопичення досвіду, відзначається соціальною компетентністю, готовий працювати в умовах конкуренції освітніх послуг і професійних змагань, має високий рівень педагогічної майстерності, креативності, творчого натхнення та духовної культури.

У контексті змінних освітніх пріоритетів сучасні науковці схиляються до думки, що запорукою професійного і духовного самовдосконалення вчителя окрему роль також відіграє психолого-педагогічний супровід творчого самовдосконалення педагога. Творчий вчитель є необхідним сучасній школі. Адже відомо, що лише творчий педагог здатен підтримувати розвиток дитячої креативності засобами навчання. Для того, щоб вчитель прагнув творчо працювати, керівники загальноосвітніх навчальних закладів повинні підтримувати своїх колег у творчих починаннях. Тому на сучасному етапі розвитку освіти одне з важливих завдань керівників навчальних закладів полягає у забезпеченні сприятливих умов для творчої діяльності педагогів. Аналіз вітчизняної психолого-педагогічної літератури надав нам можливість виокремити такі основні умови, які сприяють творчій самореалізації вчителя:

- створення творчої атмосфери в колективі;
- дотримання керівником демократичного стилю спілкування;
- матеріальна забезпеченість та моральне стимулювання з боку керівника;
- надання педагогам практичної допомоги у реалізації ними творчих підходів до організації педагогічного процесу;
- забезпечення можливостей для реалізації вчителем свого творчого потенціалу;
- переорієнтація методичної роботи школи на стимулювання професійних можливостей педагогів;
- упровадження проблемних лабораторій у навчальних закладах із метою залучення вчителів до науково-дослідної роботи;
- організація колективних заходів для розширення кругозору педагогів і підвищення їх культурного рівня;
- своєчасні позитивні оцінки діяльності вчителя з боку керівника;

– уміння керівника сприймати кожного педагога як особистість.

Керівниками навчальних закладів, психологами та методистами для розвитку педагогічної творчості можуть застосовуватись такі форми роботи, а саме: науково-практичні і читацькі конференції, методичні об'єднання, творчі (динамічні) групи вчителів, науково-дослідницька робота педагогів, ділові ігри, наукові дискусії, проблемні семінари, засідання Школи творчого зростання молодого вчителя.

Розвитку педагогічної творчості може сприяти застосування таких методів: метод проектів, мозкового штурму, методи інтерактивної взаємодії (тренінги з розвитку креативності педагога, творчого та інноваційного мислення, тренінги з розвитку самоактуалізації особистості вчителя), метод педагогічних експериментів.

На курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів також необхідно зосереджувати більш ретельну увагу на питаннях розвитку педагогічної творчості. На лекційних і практичних заняттях доцільно звертатись до таких аспектів проблеми, як розвиток педагогічної творчості методами активного навчання, розвиток компетентності вчителя у застосуванні методів стимулювання дитячої творчості та практичних методів розвитку творчого мислення школярів; організовувати творчі групи педагогів і залучати їх до проектної діяльності; надавати рекомендації з розвитку творчого потенціалу педагога.

Висновки. Отже, аналіз наукової літератури надає можливість стверджувати, що організація цілісної системи психолого-педагогічного супроводу професійного зростання педагога забезпечує високий рівень професіоналізму вчителя, а відтак – надійність його професійної діяльності. Однак необхідно зазначити, що для забезпечення надійності професійної діяльності важливу роль також відіграє розвиток особистісних якостей та здібностей педагога.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, що досліджувалась. Виявлено

низку питань, які потребують практичного вирішення, зокрема, розробка тренінгу для вчителів з розвитку професійної “Я-концепції” фахівця.

Список використаної літератури

1. Барбина, Е. С. Формирование педагогического мастерства в системе непрерывного педагогического образования : [монография] / Е. С. Барбина. – К. : Вища школа, 1997. – 153 с.

2. Бриль, Г. К. Шляхи удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів / Г. К. Бриль, Е. А. Унтілова // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – 2009. – № 1–2. – С. 144–147.

3. Васильєва, О. А. Професійна діяльність вчителя і основи самореалізації / О. А. Васильєва // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – К. ; Запоріжжя, 2006. – Вип. 37. – С. 83–90.

4. Мицкевич, Н. И. Пути совершенствования системы повышения квалификации педагогических кадров / Н. И. Мицкевич. – М., 1999. – С. 19–28.

5. Савицька, В. О. Психологічний супровід професійного навчання як умова формування психологічної готовності до професійної діяльності / В. О. Савицька // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 4. – С. 353–360.

6. Сущенко, Т. І. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти / Т. І. Сущенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 23–27.

7. Сущенко, Л. О. Педагогічний супровід розвитку креативної особистості / Л. О. Сущенко // Психологічні науки: реалії та перспективи Класичного приватного університету. – 2011. – Вип. 26. – С. 131–136.

8. Унтілова, Е. А. Формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії : методичні рекомендації / Е. А. Унтілова. – Одеса : СВД Черкасов М. П., 2005. – 24 с.

9. Цимбалюк, І. М. Підвищення професійної кваліфікації: психологія педагогічної праці / І. М. Цимбалюк. – К., 2004. – 146 с.

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент Гулеватий А. А.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2013.

Шевчишена О. В. Обеспечение целостной системы психолого-педагогического сопровождения профессионального роста педагога

Статья посвящается теоретическому анализу психолого-педагогического сопровождения профессионального роста педагога. Разработана модель психолого-педагогического обеспечения профессионального роста учителя, которая направляет его на рациональное и продуктивное использование своих профессиональных возможностей в соответствии с потребностями и требованиями современной школы и социума.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение профессионального роста педагога, творческая деятельность учителя, профессиональные возможности педагога, саморазвитие учителя.

Shevchyshyna O. V. Maintenance of entire system of psychological and pedagogical accompaniment of professional development of teacher

The article is devoted to the theoretical analysis of psychological and pedagogical accompaniment of professional development of teacher. The author has worked out the model of psychological and pedagogical maintenance of professional development of teacher oriented towards the rational and productive using of his/her professional possibilities in accordance with necessities and requirements of modern school and society.

Key words: *psychological and pedagogical accompaniment of professional development of teacher, creative activity of teacher, professional possibilities of teacher, self-development of teacher.*